

ЩО БУЛО ПОТІМ

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

1

Консиліум був призначений на дев'яту вранці.

Юлія Сахно прокинулася о шостій. Дарма що набігалась і натомилась за клопітний день, вона лягла аж о другій уночі. Клініки, інститути, лабораторії, кабінети, лікарні, квартири лікарів — вона побачила їх учора за один день куди більше, як за всі двадцять п'ять років свого життя. Вона мало не заблудилася серед цих установ, полюючи за видатними світилами медичної науки. Коли Сахно приїздила до лікарні, світило, виявлялося, щойно виїхало до інституту. Вона кидалася навздогін, але до інституту потрапляла саме тоді, як світило вирушало до клініки. У клініці вона діставала лише повідомлення, що от-от, дві хвилини тому, світило вийшло до лабораторії. Це була немов одчайдушна передфінальна гонитва в американському пригодницькому фільмі. Нарешті, їй таки пощастило перехопити світило десь між його обідом та засіданням наукової кафедри. Вона висипала перед ним усю гору своїх листів, відношень, мандатів, записок, запрошень, посвідчень — і, втонувши в них, світило змушене було таки дати свою згоду приїхати десь між першою і першою п'ятнадцять уночі. Але це була якраз саме та година, коли ні в якому разі не могли бути інші світила. Сахно кидалася до телефонів. Телефони, як на те, псувалися. Сахно плигала в машину і мчала. Але вона встигала до лікарні саме тоді, як світило, виявляється, щойно виїхало назад до інституту. Все починалося знову, спочатку...

І от аж уночі їй пощастило звести біля телефонного дроту трьох. Вони домовилися на п'ятнадцять хвилин — від дев'ятої до дев'ятої п'ятнадцять ранку. Це були славнозвісні професори Харловський та Трємбовський і не менш відомий, дарма що молодий, доктор Івановський.

ЩО БУЛО ПОТІМ

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

1

Консиліум був призначений на дев'яту вранці.

Юлія Сахно прокинулася о шостій. Дарма що набігалась і натомилась за клопітний день, вона лягла аж о другій уночі. Клініки, інститути, лабораторії, кабінети, лікарні, квартири лікарів — вона побачила їх учора за один день куди більше, як за всі двадцять п'ять років свого життя. Вона мало не заблудилася серед цих установ, полюючи за видатними світилами медичної науки. Коли Сахно приїздила до лікарні, світило, виявлялося, щойно виїхало до інституту. Вона кидалася навздогін, але до інституту потрапляла саме тоді, як світило вирушало до клініки. У клініці вона діставала лише повідомлення, що от-от, дві хвилини тому, світило вийшло до лабораторії. Це була немов одчайдушна передфінальна гонитва в американському пригодницькому фільмі. Нарешті, їй таки пощастило перехопити світило десь між його обідом та засіданням наукової кафедри. Вона висипала перед ним усю гору своїх листів, відношень, мандатів, записок, запрошень, посвідчень — і, втонувши в них, світило змушене було таки дати свою згоду приїхати десь між першою і першою п'ятнадцять уночі. Але це була якраз саме та година, коли ні в якому разі не могли бути інші світила. Сахно кидалася до телефонів. Телефони, як на те, псувалися. Сахно плигала в машину і мчала. Але вона встигала до лікарні саме тоді, як світило, виявляється, щойно виїхало назад до інституту. Все починалося знову, спочатку...

І от аж уночі їй пощастило звести біля телефонного дроту трьох. Вони домовилися на п'ятнадцять хвилин — від дев'ятої до дев'ятої п'ятнадцять ранку. Це були славнозвісні професори Харловський та Трємбовський і не менш відомий, дарма що молодий, доктор Івановський.

Сахно прокинулася о шостій і почала хвилюватися. А що, як світило забуде? Виїде? Захворіє? Трапиться якесь нещастя?

Професор Харловський був найпопулярніший у місті діагностик. Професор Трембовський був найвідоміший патологоанатом, оператор. Доктор Івановський був теж прекрасний хірург, що цілком віддався експериментальній науковій роботі.

Сахно похапцем поснідала і взялася прибирати кімнату до приходу лікарів. Це було конче потрібно, бо лікарям не було навіть де сісти — жодних меблів у кімнаті не було. Тільки горою накидані чемодани.

Це ж тільки передучора ввечері Сахно приїхала сюди. А здається, що минув уже цілий тиждень. Подорож, пригоди — румунський пароплав, Дунайське гирло, Буджацькі степи, фантастичний маєток бессарабського поміщика — невже все було тільки два-три дні, а здається двадцять-тридцять років життя.

Хутенько прибрала Сахно чемодани і принесла від сусідів три стільці. Чемодани вона покладала один на один і накрила ковдрою. Це було зовсім неначе стіл. Правда, ковдра до підлоги не сягала, і з-під її країв можна було бачити цілий арсенал різноколірних залізничних наліпок — німецьких, румунських, радянських.

Було п'ять хвилин після дев'ятої години. Сахно вже хотіла визирнути у вікно. Але саме тієї хвилини дзвоник у передпокої гучно задзвонив.

Доктори були точні, як і слід хірургам.

2

Лікарі розляглися в передпокої і, не поспішаючи, ввійшли до кімнати. За ними, зразу ж, наповнивши цілу кімнату, ввійшли й нудні пахощі йодоформу, ефіру, м'яти й карболки.

Сахно прокинулася о шостій і почала хвилюватися. А що, як світило забуде? Виїде? Захворіє? Трапиться якесь нещастя?

Професор Харловський був найпопулярніший у місті діагностик. Професор Трембовський був найвідоміший патологоанатом, оператор. Доктор Івановський був теж прекрасний хірург, що цілком віддався експериментальній науковій роботі.

Сахно похапцем поснідала і взялася прибирати кімнату до приходу лікарів. Це було конче потрібно, бо лікарям не було навіть де сісти — жодних меблів у кімнаті не було. Тільки горою накидані чемодани.

Це ж тільки передучора ввечері Сахно приїхала сюди. А здається, що минув уже цілий тиждень. Подорож, пригоди — румунський пароплав, Дунайське гирло, Буджацькі степи, фантастичний маєток бессарабського поміщика — невже все було тільки два-три дні, а здається двадцять-тридцять років життя.

Хутенько прибрала Сахно чемодани і принесла від сусідів три стільці. Чемодани вона покладала один на один і накрила ковдрою. Це було зовсім неначе стіл. Правда, ковдра до підлоги не сягала, і з-під її країв можна було бачити цілий арсенал різноколірних залізничних наліпок — німецьких, румунських, радянських.

Було п'ять хвилин після дев'ятої години. Сахно вже хотіла визирнути у вікно. Але саме тієї хвилини дзвоник у передпокої гучно задзвонив.

Доктори були точні, як і слід хірургам.

2

Лікарі розляглися в передпокої і, не поспішаючи, ввійшли до кімнати. За ними, зразу ж, наповнивши цілу кімнату, ввійшли й нудні пахощі йодоформу, ефіру, м'яти й карболки.

Професор Харловський був чоловік великий і опасистий, з головою майже зовсім лисою і обличчям байдужим. Він був напрочуд нерухливий. Професор Трембовський був, навпаки, маленький, худорлявий, мав розкішну сиву шевелюру і обличчя нервове та жваве. Він був швидкий, енергійний, гарячий. Доктор Івановський — високий, стрункий, спокійний і витриманий — не був схожий ні на одного з них.

— Де ж пацієнти? — запитав він, увійшовши до кімнати й охопивши оком її порожнечу.

Професор Харловський ліниво добув з кишеньки годинника і, не поспішаючи, відкрив кришку.

— Те-ек-с, — протяг він. — Майте на увазі, ми маємо тільки п'ять хвилин. Ви замовили автомобіль?

— Я знаю, будьте спокійні, — сказала йому Сахно. — Автомобіль буде точно на дев'ять п'ятнадцять. Я певна, ви звільнитесь ще раніше. Очевидно, на перший раз ви обмежитесь короткочасним огляданням.

Вона хвилювалася, і голос її тремтів.

— Та ви не хвилюйтеся, — торкнув її за плече професор Трембовський. — Де ж ваші пацієнти?

— Вони в сусідній кімнаті.

Сахно вийняла з кишеньки ключ і встромила його в замок. На одну, може, якусь мить вона спинилася. Вона завагалася. А може, не треба? Але це була тільки одним одна секунда. Другої секунди вона вже клацнула замком і широко розчинила двері.

— Прошу.

Затримавшись коло порога, вона пропустила поперед себе доктора Івановського, за ним пройшли професор Трембовський і професор Харловський.

Ця кімната була така ж порожня, як і попередня. Принаймні ніяких меблів у ній не було. Дві довгі й вузькі скрині під вікном — це було все.

Професор Харловський був чоловік великий і опасистий, з головою майже зовсім лисою і обличчям байдужим. Він був напрочуд нерухливий. Професор Трембовський був, навпаки, маленький, худорлявий, мав розкішну сиву шевелюру і обличчя нервове та жваве. Він був швидкий, енергійний, гарячий. Доктор Івановський — високий, стрункий, спокійний і витриманий — не був схожий ні на одного з них.

— Де ж пацієнти? — запитав він, увійшовши до кімнати й охопивши оком її порожнечу.

Професор Харловський ліниво добув з кишеньки годинника і, не поспішаючи, відкрив кришку.

— Те-ек-с, — протяг він. — Майте на увазі, ми маємо тільки п'ять хвилин. Ви замовили автомобіль?

— Я знаю, будьте спокійні, — сказала йому Сахно. — Автомобіль буде точно на дев'ять п'ятнадцять. Я певна, ви звільнитесь ще раніше. Очевидно, на перший раз ви обмежитесь короткочасним огляданням.

Вона хвилювалася, і голос її тремтів.

— Та ви не хвилюйтеся, — торкнув її за плече професор Трембовський. — Де ж ваші пацієнти?

— Вони в сусідній кімнаті.

Сахно вийняла з кишеньки ключ і встромила його в замок. На одну, може, якусь мить вона спинилася. Вона завагалася. А може, не треба? Але це була тільки одним одна секунда. Другої секунди вона вже клацнула замком і широко розчинила двері.

— Прошу.

Затримавшись коло порога, вона пропустила поперед себе доктора Івановського, за ним пройшли професор Трембовський і професор Харловський.

Ця кімната була така ж порожня, як і попередня. Принаймні ніяких меблів у ній не було. Дві довгі й вузькі скрині під вікном — це було все.

А проте це не були скрині. Підійшовши ближче, лікарі роздивилися, що то були два ліжка, два імпровізовані ліжка, споруджені, певно, із скринь і дощок. Своєю видовженою, вузькою формою вони найбільше були схожі на домовини. Доктор Івановський підійшов одразу до одного, тоді до другого з них і відкинув простирадла.

Перед очима лікарів лежали обидва пацієнти.

Вони лежали горілиць, випроставшись, витягши руки вповодж тулубів, під простирадлами. Вони лежали ногами до вікна, поруч, а м'яке тьмяне світло безсонячного осіннього ранку рівно, без тіней освітлювало їхні обличчя. Вони лежали з заплещеними очима, і жодна рисочка не мінилася в закам'янілім виразі їхніх облич. Це був або глибокий зморений сон, або цілковите виснаження після довгої й важкої хвороби.

Останнє було правдоподібніше. В здоровому сні, нехай який він буде глибокий, людина ніколи так не випростується, не витягає так рівно ніг і рук, не закидає так далеко голову. Вона розкидається вільніше. А обличчя? Нехай хоч який зморений засне чоловік, його обличчя під час сну мусить хоч трохи затеплитися і зашаріти. Воно не може бути таке жовте, синяве і непорушне.

Консиліум підійшов ближче і оточив пацієнтів. Сахно залишилася позаду. Доктор Івановський зсунув простирадла ще нижче, шукаючи руки. Треба було помацати пульси.

Обидва пацієнти були чоловіки. Один із них був ще зовсім молодий. Перед захворюванням йому було не більше як двадцять років. Це був красивий юнак південного типу. Дарма що голова йому була цілком поголена, з її синього і густого лиску можна було уявити, яка там росла буйна чорна чуприна. Другий був дід. його обличчя було вкрите суцільною сіткою дрібних і густих зморщок. Чисто виголена голова і підборіддя сріблилися короткою сивою щетиною. Великий горбатий ніс майже пригинався кінцем до губ. Проте орлиний розмах брів, широке чоло, міцні щелепи і грубезна жилава шия виказували

А проте це не були скрині. Підійшовши ближче, лікарі роздивилися, що то були два ліжка, два імпровізовані ліжка, споруджені, певно, із скринь і дощок. Своєю видовженою, вузькою формою вони найбільше були схожі на домовини. Доктор Івановський підійшов одразу до одного, тоді до другого з них і відкинув простирадла.

Перед очима лікарів лежали обидва пацієнти.

Вони лежали горілиць, випроставшись, витягши руки вповодж тулубів, під простирадлами. Вони лежали ногами до вікна, поруч, а м'яке тьмяне світло безсонячного осіннього ранку рівно, без тіней освітлювало їхні обличчя. Вони лежали з заплещеними очима, і жодна рисочка не мінилася в закам'янілім виразі їхніх облич. Це був або глибокий зморений сон, або цілковите виснаження після довгої й важкої хвороби.

Останнє було правдоподібніше. В здоровому сні, нехай який він буде глибокий, людина ніколи так не випростується, не витягає так рівно ніг і рук, не закидає так далеко голову. Вона розкидається вільніше. А обличчя? Нехай хоч який зморений засне чоловік, його обличчя під час сну мусить хоч трохи затеплитися і зашаріти. Воно не може бути таке жовте, синяве і непорушне.

Консиліум підійшов ближче і оточив пацієнтів. Сахно залишилася позаду. Доктор Івановський зсунув простирадла ще нижче, шукаючи руки. Треба було помацати пульси.

Обидва пацієнти були чоловіки. Один із них був ще зовсім молодий. Перед захворюванням йому було не більше як двадцять років. Це був красивий юнак південного типу. Дарма що голова йому була цілком поголена, з її синього і густого лиску можна було уявити, яка там росла буйна чорна чуприна. Другий був дід. його обличчя було вкрите суцільною сіткою дрібних і густих зморщок. Чисто виголена голова і підборіддя сріблилися короткою сивою щетиною. Великий горбатий ніс майже пригинався кінцем до губ. Проте орлиний розмах брів, широке чоло, міцні щелепи і грубезна жилава шия виказували

величезну міць і снагу чоловіка, дарма що, за всіма ознаками, було йому багато десятків літ.

Доктор Івановський, нарешті, знайшов руку юнака і взяв за плесно¹. Професор Харловський зробив те ж саме з рукою дідугана. Вони зробили це звично, як робили вже тисячу разів за своє лікарське життя. Лівими руками вони взяли руки пацієнтів, правими добули з кишеньок годинники і спустили очі на циферблати.

Але тієї ж секунди їхні вії зметнулися. Повіки метко підстрибнули, і очі кожного здивовано глянули в вічі колезі. Потім враз ці дві пари очей метнулися вбік і спинилися на очах Сахно.

Сахно витримала їхні погляди, не кліпнувши.

— Те-ек-с... — протяг професор Харловський і ще раз кинув оком на колегу.

— Слухайте! — нахмурився доктор Івановський, обертаючись до Сахно. — Але ж вони вже вмерли?

— Тек-с. І дуже давно! — прогугнявив професор Харловський. — Вони вже заholоли.

Він сховав годинника, пустив руку і повернувся йти.

Його поміч уже не була потрібна. Тут треба було вже не лікаря, а трунаря.

Професор Трембовський підійшов ближче.

Він схопив дідову руку, яку щойно пустив його колега. Так, рука була холодна, тверда і негнучка. Пульсу в ній, певна річ, не було.

— Чорт забирай! — пробурмотів він. — Але ж вони вмерли, можливо, ще вчора? — уважно і гостро він скинув очима на Сахно. Його погляд був пронизливий і підозріливий.

Проте Сахно витримала й цей погляд. Вона вже не хвилювалася і була спокійна.

¹ Плесна — зап'ястя.

величезну міць і снагу чоловіка, дарма що, за всіма ознаками, було йому багато десятків літ.

Доктор Івановський, нарешті, знайшов руку юнака і взяв за плесно¹. Професор Харловський зробив те ж саме з рукою дідугана. Вони зробили це звично, як робили вже тисячу разів за своє лікарське життя. Лівими руками вони взяли руки пацієнтів, правими добули з кишеньок годинники і спустили очі на циферблати.

Але тієї ж секунди їхні вії зметнулися. Повіки метко підстрибнули, і очі кожного здивовано глянули в вічі колезі. Потім враз ці дві пари очей метнулися вбік і спинилися на очах Сахно.

Сахно витримала їхні погляди, не кліпнувши.

— Те-ек-с... — протяг професор Харловський і ще раз кинув оком на колегу.

— Слухайте! — нахмурився доктор Івановський, обертаючись до Сахно. — Але ж вони вже вмерли?

— Тек-с. І дуже давно! — прогугнявив професор Харловський. — Вони вже заholоли.

Він сховав годинника, пустив руку і повернувся йти.

Його поміч уже не була потрібна. Тут треба було вже не лікаря, а трунаря.

Професор Трембовський підійшов ближче.

Він схопив дідову руку, яку щойно пустив його колега. Так, рука була холодна, тверда і негнучка. Пульсу в ній, певна річ, не було.

— Чорт забирай! — пробурмотів він. — Але ж вони вмерли, можливо, ще вчора? — уважно і гостро він скинув очима на Сахно. Його погляд був пронизливий і підозріливий.

Проте Сахно витримала й цей погляд. Вона вже не хвилювалася і була спокійна.

¹ Плесна — зап'ястя.

— Ви помиляєтеся, професоре, — сказала вона і зробила крок ближче. — Цьому вже близько три тижні... Я хочу сказати, вже два тижні, як вони в такому стані.

4

В кімнаті запало мовчання і зробилося тихо-тихо.

Коло мертвих завжди стоїть тиша. Вона утворюється сама собою. З пошани до померлих, з остраху перед огидною неминучістю смерті, з приниження перед непереможністю цього закону природи люди замовкають і нишкнуть. Проте професор Харловський, професор Трембовський та доктор Івановський були лікарі, хірурги. Лікарі звикли бачити смерть. Ціле своє життя вони тільки те й роблять, що борються з смертю. Пошана, острах, приниження — це не про них. Але вони добре знають закони смерті. Закони смерті і закони життя. Це закони непорушні, невблаганні, непереможні. І от вони почули від цієї дівчини скривдження цих законів.

Троє лікарів мовчали і пильно дивилися на Сахно. Вони побачили перед собою молоду жінку, дарма що в заглибинах повік, на чолі і коло губ життя поклато вже свої знаки праці, мислей, труднощів і боротьби. Лікарі дивилися на ці знаки і пробували читати з них ціле життя цієї людини. З їхніх пронизливих поглядів можна було зрозуміти, що за пацієнта вони вважають саме її.

Проте вони були не психіатри, а хірурги. Їм тут не було чого робити. І професор Харловський, дарма що такий нерухливий на виглядіперший зробив уже кілька кроків до дверей. Він поспішав. Автомобіль мав бути на дев'ять п'ятнадцять. На нього чекали справи, хворі, лікарі, операції.

Та коли він проходив повз Сахно, повз цю чудійку, що запросила лікарів до померлих людей, вона, ця чудійка, спинила його за руку.

— Ви помиляєтеся, професоре, — сказала вона і зробила крок ближче. — Цьому вже близько три тижні... Я хочу сказати, вже два тижні, як вони в такому стані.

4

В кімнаті запало мовчання і зробилося тихо-тихо.

Коло мертвих завжди стоїть тиша. Вона утворюється сама собою. З пошани до померлих, з остраху перед огидною неминучістю смерті, з приниження перед непереможністю цього закону природи люди замовкають і нишкнуть. Проте професор Харловський, професор Трембовський та доктор Івановський були лікарі, хірурги. Лікарі звикли бачити смерть. Ціле своє життя вони тільки те й роблять, що борються з смертю. Пошана, острах, приниження — це не про них. Але вони добре знають закони смерті. Закони смерті і закони життя. Це закони непорушні, невблаганні, непереможні. І от вони почули від цієї дівчини скривдження цих законів.

Троє лікарів мовчали і пильно дивилися на Сахно. Вони побачили перед собою молоду жінку, дарма що в заглибинах повік, на чолі і коло губ життя поклато вже свої знаки праці, мислей, труднощів і боротьби. Лікарі дивилися на ці знаки і пробували читати з них ціле життя цієї людини. З їхніх пронизливих поглядів можна було зрозуміти, що за пацієнта вони вважають саме її.

Проте вони були не психіатри, а хірурги. Їм тут не було чого робити. І професор Харловський, дарма що такий нерухливий на виглядіперший зробив уже кілька кроків до дверей. Він поспішав. Автомобіль мав бути на дев'ять п'ятнадцять. На нього чекали справи, хворі, лікарі, операції.

Та коли він проходив повз Сахно, повз цю чудійку, що запросила лікарів до померлих людей, вона, ця чудійка, спинила його за руку.